

GÖRME ENGELLİLER KÜTÜPHANELERİNDE SESLİ KAYIT STANDARTLARI

Av. Dr. Kerim Altınok*

Körlerin yazılı kaynaklara ulaşmasında ilk akla gelen yöntem metinlerin Braille kabartma yazıya aktarılmasıdır. Ancak bu daha fazla maliyet ve zaman gerektirmektedir. Sesli kayıt yaparak bilginin depolanması ve istenildiğinde çoğaltılması daha hızlı ve ucuz bir yöntemdir. Kitapların gözle okunmasına benzer olarak körler için de elle izlenilmesi aslında ideal olan çözümdür. Ancak yukarıda belirtilen nedenle sesli kitap üretimi yoluna gidilmektedir. Yurdumuzdaki sesli kitap adeti kabartma olanlarınkinden çok daha fazladır. Sesli kitap üretiminde kaliteyi, en iyi aktarımı ve homojenliği sağlamak için belirli standartların saptanması gerekmektedir. Yurdumuzda konuşan kitap üreten merkezler bu kuralları oluşturmak üzere genellikle uygulamadan çıkan sonuçları ortaya koymaktadırlar. Sesli kitap üretimi elbetteki mürekkep yazı matbuatına göre çok daha yeni ve özel bir alandır. Dolayısıyla bu konuda bilimselleşmiş kaynak ve ilkelere ulaşmak güçtür. Sunulan bu bildiride kurulumunda ve uygulamalarında emeğimiz geçen Beyazıt Devlet Kütüphanesi ile Bakırköy Rıfat Ilgaz İlçe Halk Kütüphanesindeki deneyimlerimizi paylaşmak istiyorum. Buna 2003 yılında yaptığımız Nebraska körler kütüphanesi ziyaretimde tespit ettiğim hususları da ilave etmek istiyorum.

1. Kayıt Ortamı:

Öncelikle şunu belirtmek gerekirken sesli kitapta artık kaset yerine dijital kayıt yöntemleri ve CD malzemesi kullanılmaktadır.

2. Kayıt Ekipmanı:

Dijital kayıt için kullanılabilecek en standart araç bilgisayardır. Kayıt kalitesinin istenen seviyede olması için seçilecek ses kartına da özen gösterilmelidir. On board denilen ve bilgisayarların ana kartları üzerinde gelen kartlar genellikle profesyonel kayıt yapacak düzeyde değildirler. Dip gürültüsünün en aza indirilmesi ve temiz bir kayıt elde edilmesi için bu maksatla üretilmiş kartlar kullanılmalıdır. Ancak bundan mutlaka müzik kaydı amacıyla üretilen ve maliyeti oldukça yüksek olan ses kartları anlaşılmamalıdır. Sistemde iyi ses kartının bulunması yeterli değildir. Mikrofon tercihi de önemlidir. Ancak iyi bir mikrofonun iyi bir ses kartına bağlanması da yeter koşul değildir. Arada mutlaka sesi süzüp düzenleyen bir mikser bulunmalıdır. Yani mikrofon direkt olarak ses kartına girmemeli, mikserden geçirilerek gelen sesin volüm, bas ve tiz ayarlarının karıştırıcı aygıtla yapılması sağlanmalıdır. Orijinal kaydı düşük olan bir sesi bilgisayardaki yazılımlarla arttırmak genellikle dip gürültüsünün de fazlaşmasına neden olmaktadır. Bu işin mikserle kayıt öncesinden çözülmesi gerekir.

Mikrofonun ayakları yerde olan sahne sehпасına konulması önemlidir. Zira masa üstü ayağa oturtulan hassas bir mikrofon okuyucunun masaya çarpış seslerini yüksek vuruşlar şeklinde alarak kayda yansıtabilmektedir. Mikrofonu dudaklardan gelen rüzgarın çarpışını engelleyecek sünger takılması lazımdır.

Kayıt yapıldığı kabinin dışardan gelen sesleri yalıtması gerekir. İçerde havalandırma sistemi mevcutsa bunun mikrofondan uzak olması ve çıkaracağı uğultunun minimum düzeyde kalmasına gayret edilmelidir. Aksi halde kayda dip gürültüsü biçiminde yansımaktadır.

3. Ses kaydının Volüm (yükseklik) seviyesi:

Kaydın temizliği kadar volümünün yeterince yüksek olması da önemlidir. Ses düzeyi düşük kayıtların iyi duyulabilmesi için kullanıcının cihazının sesini çok açması gerekir. Bu durumda orijinalinde temiz olan bir kayıt bile dip gürültüsü varmış gibi duyulabilir. Ayrıca dinleyici

cihazını başka bir moda mesela radyoya geçirdiğinde sesi çok açtığı için aniden büyük bir gürültüyle karşılaşacaktır.

Kayıtları yeterince yüksek olması için mutlaka mikser kullanılmalı ve kayda başlanmadan önce deneme yapılarak istenen seviye baştan ayarlanmalıdır. Buna rağmen kayıtların düşük kaldığı anlaşılırsa bilgisayardaki yazılım ile ses yükseltilebilir.

Peki seste istenen düzey nasıl ayarlanacaktır? Bu konuda pratik olarak şu ölçüler verilebilir: Yapılan kayıt standart bir profesyonel müzik parçası ile karşılaştırılır. Ses seviyesi buna yakınsa yeterlidir. İkinci bir yöntem de ekran okuyucu programların ses düzeyiyle mukayese etmektir. Ses kaydı yapılan bilgisayarda, örneğin Jaws For Windows gibi bir ekran okuma programı varsa bu yazılım çalıştırılır ve ses kaydının volümü bu programın konuşma sesi ile karşılaştırılır. İnsan sesi kaydı bu yapay sesin volümünden düşük değilse seviye uygundur. Volümü mikser ya da yazılımdan yükseltirken aşırıya gitmemek gerekir. Çünkü bu defa kaydedilmiş seste patlama ve istenmeyen vuruşlar oluşacaktır.

4. Okuma Hızı:

Gözle okumadaki izleme ve anlama oranı dinleyerek okumada azalmaktadır. Bu nedenle diksiyon doğruluğu dışında okuma hızının da iyi ayarlanması gerekmektedir. Asla hızlı okunmamalı, tane tane ve anlaşılır bir tempo seçilmelidir. Çok ağır bir hız da anlam bütünlüğünü bozabilir ve kitabın okunma süresini gereksiz yere arttırır.

5. Ayrımların Uzunluğu:

Kayıtlar 15 ila 20 dakikayı geçmeyecek bölümler halinde yapılmalıdır. Her bölümün başına “ayırım1, ayırım 2” şeklinde numara söylenir. Kitabı dinleyen görme engelli bir bölümün ortasında ara vermek durumunda kalabilir. Eğer parçalar 25 30 dakika ya da daha uzun sürelerde yapılırsa sonradan kalınan yerin bulunması zor olmakta ve o bölümün tamamının dinlenilmesi de zaman kaybına neden olmaktadır.

Okuyucular kayda başlamadan önce, kitabı seslendirilmesi 15 dakika sürecek eşit bölümler halinde ayırarak işaret koymalıdır. Bu yapılırken ayırım başlarını kitaptaki konu ya da bölüm başlarına denk getirme söz konusu olabilir.

6. Ayırım Sonlarına Boşluk Konulması:

15 dakika civarında olan her ayırımın sonunda okuyucunun son cümleyi bitirdiği noktadan itibaren kaydın geri kalan kısmı silinir. Ancak buraya ses kaydedici yazılım yardımıyla 1 ya da 2 saniyelik bir boşluk konulur. Bu müzik albümlerinde iki şarkı arasındaki bekleme süresine benzer. Kitap dinleyicisi bir bölümün bittiğini bu boşluk yardımıyla anlar. Arkadan gelen yeni ayırım numarası da bu bilgiyi tamamlar. Arada boşluk olmazsa yeni ayırım anonsu çok ani biçimde duyulmakta ve estetik olmamaktadır.

7. Fon müziği:

Kitap seslendirmesinin altına fon oluşturacak bir müziğin konulup konulmaması tartışılmaktadır. Bu estetik açıdan kaydın değerini arttırabilmekle beraber bazı sorunlara da yol açabilmektedir. Müziğin volümü okumayı bastırabilir. İnsan sesi ile fon müziğinin volümleri kayıt boyunca sabit kalmayıp, okuyucunun performansına ve müziğin gidişine göre zaman zaman değişebilmektedir. Bu nedenle bir noktada uygun olan denge birkaç dakika içinde insan sesi aleyhine bozulabilmektedir. Bu durumda okuyuş duyulmaz olabilmekte ya da dikkat dağılabilmektedir. Radyo ve televizyonlarda benzeri amaçla fon müziği çok sık kullanılmaktadır. Ancak bu oldukça profesyonel bir çalışmayı gerektirmektedir. 15 dakikalık bir kaydın altına 15 dakikalık bir müziği boydan boya yerleştirmek iyi netice vermemektedir. Profesyonel yöntemde metin anlam bakımından takip edilerek müzik ona göre yerleştirilir. Kimi yerlerde hiç müzik olmazken, bazı noktalarda insan sesi bekler ve sadece müzik

duyulabilir. Ayrıca müziğin metne uygun seçilmesi ve melodik içeriğin fazla yüklü olmaması gerekir. Aksi halde dikkat dağınık, dinleyenin konsantrasyonu metinden müziğe kayabilir. Fon olarak müzikal lekeler şeklinde duyulan parçalar tercih edilmelidir. Böyle bir çalışma çok zaman alacağından sınırlı sayıda belirli kitaplar dışında fon müziği çalışmasıyla uğraşmak verimli görünmemektedir.

8. Dosya Formatı:

Ses kayıtlarının CD'lere hangi formatta aktarılacağı önemlidir. Bu konuda standart mp3 biçimi olarak belirlenmiştir. WMA formatı da uygundur. Ancak bazı CD çalarlar bu formatı tanımayabilmektedir.

Mp3 biçimi içinde hangi sıkıştırma düzeyinin tercih edileceği de bir meseledir. Müzikler için standart kabul edilen 128 bitlik sıkıştırma oranı ile bir CD'ye 11 saatlik ses kaydı yapılabilir. Aslında kitap kayıtları için 64 bitlik sıkıştırma seviyesi kabul edilebilir ve böylece bir CD'ye 22 saatlik ses kaydı depolanabilir. Ancak günümüzde sabit disk ve DVD gibi üzerine daha fazla veri depolanan ortamların kapasiteleri sürekli olarak artmaktadır. İnternete koyma anlamında da büyük sunucular yer problemini çözmektedir. Bu nedenle kanımızca 128'lik sıkıştırma kalitesinden daha düşük bir seviyeye inmeye gerek yoktur. Batıda yaygınlaşmaya başlayan ve kullanıcıya sesli kayıt üzerinde daha kolay ve ayrıntılı hareket etme imkanını veren Daisy formatı üretimindeki emek yoğunluk ve bu tür kayıtları çalan araçların pahalı olması nedeniyle henüz ülkemizde yaygınlaşacak gibi görünmemektedir. Ancak bunun alt yapısının hazırlanması için çalışmalara başlanmalıdır.

9. Arşivleme Metotları:

Yapılan ses kayıtları hangi ortamlarda depolanmalıdır? Bu konuda hem güvenilirliğin hem de fiziksel anlamda yerden tasarrufun sağlanması önemlidir. Şöyle bir depolama ve yedekleme yöntemi ön görmekteyiz.

Kitaplar mp3 formatına çevrildikten sonra numaralandırılarak klasörler halinde arşivlenir. Bunları ses kayıtlarının yapıldığı bilgisayarda tutmak yerine harici bir sabit diske almak daha güvenli olacaktır. Bu disk üzerinden isteyen görme engellilere CD'lere kopyalanarak dağıtım yapılabilir. Yine bu diskle çok sayıda kitap kolayca taşınacağından başka kütüphanelere ve internet sunucularına aktarılması mümkün olmaktadır. Ancak bu büyük sabit diskler de üzerine kolayca veri yazılabildiği için virüs bulaşma ya da silinme riski her zaman mevcuttur. Bu nedenle bütün kitapların başka bir ortamda daha yedeklenmesi gerekmektedir. Bu da DVD'lerle mümkündür. Bir DVD yaklaşık olarak 10 sesli kitabı alabilmektedir. Böylece kitaplar sıra numarasıyla gruplar halinde DVD'lere aktarılarak tamamen yedek arşiv olarak muhafaza edilebilirler.

10. Bilgisayar Kullanabilen Gönüllü Okuyucuların Kendi Kayıtlarını Yapmaları:

Birden fazla ses kayıt kabini olan merkezlerde uzman personel sorunu yaşanmaktadır. Kayıt işlemlerini gerçekleştiren operatör aynı anda sürmekte olan 4 ya da 5 kayda yetişmekte güçlük çekebilmektedir. Bu mahsuru önlemek amacıyla kabinlerin bazılarında bilgisayar yerleştirilmesi uygun görünmektedir. Böylece bilgisayar kullanma yatkınlığı olan okuyucular dışarıdaki kayıt operatörünü meşgul etmeden kendi kayıt ve edit işlemlerini yapabileceklerdir. Böylece kayıt operatörünün yükü bir ölçüde azaltılmış olacaktır. Ancak bu uygulamada kayıt işlemlerinin gönüllü okuyucuya öğretilmesi de zaman ve mesayi almaktadır. Şimdiye kadar yapılan denemelerde bilgisayar kullanabilen okuyucuların da kaydın dışarıdan yapılmasını tercih ettikleri görülmektedir.

11. Kaset Kitap Mirasının Kurtarılması:

Dijital kayıt yöntemlerine geçilmezden önce ses kayıtları teyip kasetleri üzerine yapılmaktaydı. Bu dönemde de iyi ses alabilen cihazlar, mikrofon ve mikserler yardımıyla çok sayıda değerli kitap kasetlere kaydedilmiştir. Yalnız Beyazıt Devlet Kütüphanesinde bu nitelikte 8000 kaset vardır. Başka kitaplıklardaki benzer kayıtlar da düşünülürse bu anlamda büyük bir mirasın mevcudiyeti inkar edilemez. Söz konusu kitapların tekrar okutturulmaları kasetlerden CD'lere aktarılmalarından çok daha fazla insan gücü, emek ve zaman gerektirmektedir. Bu kaset kayıtlarının en hızlı, sağlıklı ve ucuz yöntemlerle günümüz dijital arşivine kazandırılması önemli bir meseledir. Bunun için ayrıca bir projemiz mevcuttur. Bilgisayar kullanabilen görme engelli öğrencilere burs mahiyetinde sağlanabilecek katkılarla bu proje gerçekleştirilebilir.

12. Gönüllü Okuyucuların Motivasyonu:

Kitap okuyan gönüllülerin verdikleri hizmetin yerine ulaştığını hissedebilmeleri için, zaman zaman görme engelli kitap okuyucularıyla bir araya gelerek söyleşmelerini sağlamak gerekir. Bu amaçla Beyazıt Devlet Kütüphanesinde buluşma toplantıları düzenlenmiş, hatta görme engelli müzisyenler gönüllü okuyucularına konserler vermişlerdir.

13. Kitap Sohbetleri:

Görme özürllüler arasında kitap sevgisi ve edebi tartışma alışkanlığını arttırmak için çeşitli yöntemler uygulanabilir. Bu amaçla görme engelli okuyucuların dinledikleri kitapları birbirleriyle tartışmaları ve edinilen kültürel birikimi paylaşmaları için kitap söyleşileri düzenlenebilir. Bunun bir uygulaması Gözder'in Bakırköy'deki genel merkezinde 2007 yılının ekim ayında başlatılmıştır. Bu amaçla her ay bir kitap seçilerek çeşitli merkezlere ve internet ortamına sesli kaydının kopyaları konulmuştur. İnternette ve dernek toplantılarında bu husus duyurulmuştur. Görmeyen okuyucular kitabı kütüphanelerden alarak ya da internette indirerek dinlemekte, belirlenen tarihte buluşarak metin üzerinde söyleşmektedirler. Böylece kitap hakkında yepyeni fikirler ortaya çıkmakta, paylaşılan bilginin kalıcılığı da artmaktadır.

14. Büyük Disklerle Kitap Paylaşımı Kütüphanelere gelişi Azaltıyormu?

Görme engelli kitap dinleyicileri yaygınlaşan büyük kapasiteli sabit disklerden edinmekte ve ellerindeki CD kitap arşivlerini bunlara yükleyerek arkadaşlarıyla paylaşmaktadırlar. Sonuç olarak, bir okuyucunun elinde aylarca hatta yıllarca bir sesli kütüphaneye gitmesini gerektirmeyecek kadar fazla kitap birikmektedir. Bu nedenle kütüphanelere gelen okuyucu sayısının azalabileceği ve bunun da sanki talep yokmuş izlenimi uyandıracağı endişesi ortaya çıkmaktadır.

Ancak dikkatlice düşünüldüğünde bu durumun amaca uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Kütüphanelerdeki kayıt işlemlerinin teknik açıdan daha karışık ve yoğun bir hale gelmesi nedeniyle artık bu merkezlerin birer dağıtım noktası olmaktan çok üretim birimleri haline gelmesi daha doğrudur. Sesli kitaplar artık internete de konmaktadır. Görme engellilerde kitap okuma oranının artıp artmadığının kütüphanelere gelen taleple ölçülmesine gerek yoktur.

15. Üniversitelerin Kütüphanecilik bölümlerinde körler kütüphaneciliğiyle ilgili ders konulması gerekiyor. Zira bu oldukça farklı bir alandır. Kitapların kabartma ya da sesli olarak yeniden oluşturulmasını içerir. Baskı işi ve ses teknisyenliği gibi iki alana girilmektedir.

16. Görme engelliler bölümleri kurulan kitaplıklarda, bu kısma atanan kütüphaneciler başlangıçta eğitimlerini bu alanda sergileyemeyecekleri endişesini belirterek sıkıntılarını ifade ederken, bu bölümde kurulan anlamlı ilişkiler nedeniyle başka yerlere tayinleri çıktığında göz yaşlarıyla ayrılmışlardır.

*Av. Dr. Kerim Altınok 11 ekim 2007

Beyazıt devlet kütüphanesi ve Bakırköy Rıfat Ilgaz İlçe Halk Kütüphanesi görme engelliler bölümü danışmanı